

Kristina Blockytė-Naujokė – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos katedros mokslo darbuotoja
Moksliniai interesai: etnologija, folkloras, etninė kultūra, papročiai, šventės
El. paštas: kristina.blockyte@gmail.com

Kristina Blockytė-Naujokė – doctor of humanities (ethnology), researcher at the Klaipėda University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Philology
Research interests: ethnology, folklore, ethnical culture, customs, holidays
E-mail: kristina.blockyte@gmail.com

Kristina Blockytė-Naujokė

Klaipėdos universitetas

SEKMINĖS MAŽOJOJE LIETUVOJE: NUO PIRMŪJŲ PAMINĖJIMŲ IKI ŠIŲ DIENŲ

Anotacija

Straipsnyje, pasitelkiant autentišką lietuvininkų medžiagą, analizuojama Mažosios Lietuvos Sekminių šventės specifika chronologiniu aspektu (nuo pirmųjų paminėjimų iki šių dienų), siekiama atskleisti šventės bendrusios raidos etapus ir šiuolaikines papročių transformacijas. Analizuojami pagrindiniai XIX a. pab. – XX a. lietuvininkų Sekminių šventės modelio elementai ir lyginami su kitų regionų šventės elementais, atskleidžiant struktūrinius ir funkcinis kalendorinių apeigų pokyčius. Siekiama išanalizuoti šiuolaikinius (nuo 1990 m.) mažlietuvių Sekminių šventės papročius ir aptarti etninės tradicijos tęstinumo galimybes šių dienų šventės modelyje.
PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Sekminės, lietuvininkai, Mažoji Lietuva, kalendorinės šventės.

Abstract

Using authentic material from inhabitants of Lithuania Minor, the article analyses the specific nature of the feast of Pentecost in this region, in terms of its chronological development (starting with the first written references up to this day), in order to reveal the most conspicuous stages in its development, and modern transformations of the customs and traditions. The article covers the main elements of the feast of Pentecost for the Lietuvininkai dating from the end of the 19th and the 20th century. These elements are then compared to the feast of Pentecost in other regions, in order to reveal structural and functional changes in calendar festivals.

KEY WORDS: Pentecost, Lietuvininkai, Lithuania Minor, calendar feasts.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v27i0.2156>

Mažosios Lietuvos¹ kalendorinių švenčių tradicijos – savitas lietuviškos kultūros reiškiny, susijęs su šio krašto istorine, politine, visuomenine, religine raida.

¹ Pagal 2003 m. Etninės kultūros globos tarybos patvirtintas rekomendacijas, nustačiusias etninės tradicijos paplitimo ribas, Mažajai Lietuvai priklauso Klaipėdos miesto, Neringos ir Pagėgių sa-

Atskirų kalendorinių švenčių struktūros analizė rodo, kad vienu metu to paties etnoso tos pačios šventės sandara ir vietinė reikšmė vis dėlto gali būti skirtinga. Galima teigti, jog taip yra dėl XX a. pr. sustiprėjusios kultūrinės miestų įtakos ir apeiginių ritualo funkcijų transformacijos į pramogą.

Lietuviniškams Sekminės buvo viena gražiausių švenčių: „Sekminės atsibū-dava gražiausiuoju metų laiku, kada pati gamta kaip jaunamartė išsipuošusi – žaliuoja, žydi ir kvepia, kada jau naujojo derliaus pirmieji vaisiai ragaujami. Bet ir to negana – Sekminės puošė žali, kvapnūs berželiai sodybos vartuose, namų duryse, jų šakelės trobos viduje“ (Lietuvininkų žodis, 1995, 705).

Temos naujumas ir aktualumas. Lietuvininkų Sekminių šventės tradicijos ir papročiai – mažai tyrinėta kultūros tema. Straipsnio aktualumą sustiprina tiriamos problemos nagrinėjimas, pasitelkiant autentišką Mažosios Lietuvos gyventojų medžiagą, akcentuojant istorinius bei socialinius aspektus. Straipsnyje siekiama atskleisti lietuvininkų Sekminių šventės bendruosius raidos etapus ir šiuolaikines papročių transformacijas.

Sekminės Mažojoje Lietuvoje buvo švenčiamos „kilmingai, su ypatingu atsidėjimu, tris dienas – joms visados buvo kepami pyragai, gaminama kafėja ar pyvas“ (VDU ER 2482; g. 1912 m. Vėlaičių k., Pagėgių apyl.). Lietuviniškai pirmąją šventės dieną važiuodavo į bažnyčią, likusį laiką praleisdavo namuose, antrąją – svečiuodavosi, o trečioji – poilsio diena. Tik XX a. antrojoje pusėje pasikeitė šventės laikas ir su ja susijusios naminės apeigos – pamaldos būdavo perkeliamos į sekmadienius, dalis ritualinių veiksmų buvo perkelta į šventės pirmosios dienos popietę. Taigi *straipsnio objektas* – Sekminių šventė Mažojoje Lietuvoje.

Tikslas – išanalizuoti Mažosios Lietuvos Sekminių šventės specifiką chronologiniu aspektu, atskleisti struktūrinius ir funkcinius apeigų bei tradicijų pokyčius, lyginant juos su visos Lietuvos šventės papročių elementais.

Uždaviniai:

- 1) išskirti ir aprašyti lietuvininkų Sekminių apeiginius ritualinius veiksmus senuosiuose spausdintiniuose šaltiniuose (nuo pirmųjų paminėjimų iki XIX a. pab.) bei išnagrinėti jų turinio reikšmes;
- 2) išanalizuoti pagrindinius XIX a. pab. – XX a. lietuvininkų Sekminių šventės modelio elementus ir palyginti juos su kitų regionų šventės elementais, atskleidžiant struktūrinius ir funkcinius kalendorinių apeigų pokyčius;

vivaldybės; Šilutės rajono – Šilutės, Rusnės, Kintų, Saugų, Juknaičių, Usėnų; Tauragės rajono – Lauksargių; Jurbarko rajono – Smalininkų ir Viešvilės; Klaipėdos rajono – Dovilų, Kretینگalės, Priekulės, Sendvario, Dauparų-Kvietinių ir Agluonėnų seniūnijos. Kita Mažosios Lietuvos dalis (Karaliaučiaus kraštas) priklauso Rusijai (Jokubaitytė, 2014, prieiga per internetą: <http://tiny.lt/5ucxmf5> [žiūrėta 2020 05 07]).

- 3) išanalizuoti šiuolaikinius (nuo 1990 m.) Mažosios Lietuvos Sekminių šventės papročius ir aptarti etninės tradicijos tęstinumo galimybes šių dienų šventės modelyje.

Tyrimo duomenys ir metodika

Pagrindinis duomenų šaltinis – 2007–2013 m. autorės lauko tyrimų metu sukaupta etnografinių ekspedicijų medžiaga. Buvo parengtas klausimynas „Kalendorinės šventės Mažojoje Lietuvoje: tradicijų rekonstrukcija“. Jis sudarytas derinant atvirusius ir uždaruosius klausimus apie kalendorines šventes ir su jomis susijusias šventines apeigas. Išsamiuoju interviu buvo apklausta 50 lietuvininkų. Etnografiniai lauko tyrimai atlikti 17-oje Mažosios Lietuvos vietovių (Vėlaičiai, Rusnė, Kintai, Katyčiai, Klaipėda, Šilutė, Jakai, Priekulė, Ketvergiai, Dovilai, Stankiščiai, Alkos k., Kukorai, Lumpėnų k., Viešvilė, Smalininkai, Suvernų k.). Tyrimo metu taikytas stebėjimo dalyvaujant metodas, kai tikslinės atrankos būdu tiriamojoje teritorijoje buvo atrinkti pateikėjai. Atranka vykdyta siekiant gauti išsamių, su tiriamuoju objektu susijusių rezultatų. Svarbiausias dėmesys kreiptas į pagrindinių informantų paiešką. Todėl atrankos kriterijus taikytas atsižvelgiant į tai, ar pateikėjas gimęs ir augęs tiriamoje vietovėje. Dėl objektyvių priežasčių (pirmiausia dėl natūralios gyventojų migracijos ir senųjų lietuvininkų mirtingumo) dažnai nepavykdavo rasti reikiamų informantų. Nuvykus į minėtų vietovių seniūnijas ar etnokultūros centrus, ieškota lietuvininkų (Mažosios Lietuvos teritorijoje gimusių ir užaugusių pateikėjų). Daugelis apklaustųjų – vyresnio amžiaus žmonės. Pažymėtina, jog būtent vyresnioji karta save identifikuoja kaip Klaipėdos krašto gyventojus. Be to, jie atsimena senesnius papročius ir apeigas, o juos lygindami su dabarties realijomis išplečia tyrėjo požiūrio lauką. Taip pat buvo apklausti septyniuose Mažosios Lietuvos miestuose ir rajonuose (Klaipėdos, Dovilų, Šilutės, Kintų, Pagėgių, Bitėnų, Jurbarko krašto) aktyviausiai veikiančių kultūros centrų darbuotojai, atsakingi už kalendorinių švenčių organizavimą. Duomenys rinkti taikant nestruktūruoto interviu bei nuotraukų analizės metodus. Surinkta medžiaga saugoma ir straipsnyje žymima šifru VDU ER 2482.

Siekiant gauti išsamesnį tiriamo objekto vaizdą, naudotasi visais prieinamais šaltiniais, tiek spausdintais, tiek Klaipėdos universiteto Tautosakos ir etnografijos rankraštyno fonotekos (KUTRF) fonduose², Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (LLTI) Tautosakos rankraštyne (LTR), šio rankraštyno fonotekoje (LTRF)³

² Iš 1582 KUTRF fonduose esančių kortelių buvo atrinktas 151 pateikėjas, gimęs ir augęs Mažosios Lietuvos teritorijoje bei pateikęs informacijos apie kalendorines šventes. Buvo surinkti ir susisteminti 402 etnografiniai pasakojimai apie lietuvininkų švenčių papročius ir tradicijas.

³ Iš LLTI archyvų duomenų atrinkti katalogai: LTRF 2321 (iš A. Venclovos tautosakos rinkinio), LTRF 982 (išspausdinta „Tautosakos darbuose“, T. III), LTRF 3954 (iš B. Stundžienės

bei Lietuvos istorijos instituto (LII) Etnologijos skyriuje saugoma etnografinių lauko tyrimų medžiaga⁴. Taigi iš viso surinkta 245 pateikėjų informacija Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių tema, kurios chronologinės ribos – XIX a. pabaiga – XX a.

Atsižvelgiant į straipsnio temą, šaltinių analizės bei lauko tyrimų metu sukaupti empiriniai duomenys susisteminti į temas, atspindinčias straipsnio objektą, tikslą ir uždavinius. Pirmiausia vykdyta sukauptų duomenų redukcija, kurios metu atrinkti reikalingi duomenys suvesti į siauresnes apimtis ir panaudoti tekstinėje analizėje. Duomenys tipologizuoti, išskirtos temos ir atrinkti vienas kitą papildantys tekstai. Buvo surinkti 102 etnografiniai pasakojimai apie lietuvininkų Sekminių šventės papročius ir tradicijas. Susistemintus empirinius duomenis, vykdyta jų analizė. Suklasifikavus duomenis, rezultatai pateikiami atskleidžiant realų tiriamo reiškinio vaizdą ir su juo susijusias problemas.

Metodai. Straipsnio objektas ir problematika nulėmė metodologiją, paremtą kelių metodų sąveika. Mažosios Lietuvos Sekminių šventės apeigų, papročių ir tradicijų visuma tirta naudojant analitinį, interpretacinį bei komparatyvistinį metodus. Kaupiant empirinius duomenis, taip pat taikyti archyvinių šaltinių, mokslinės literatūros, žiniasklaidos turinio analizės bei sintezės metodai.

ir D. Survilaitės tautosakos rinkinio), LTRF 6060 (k. 882–887), LTRF 2686 (įrašė M. Juškaitė ir L. Šinkūnaitė 1979 m.), LTRF 2690 (įrašė M. Juškaitė 1982 m.), LTRF 3900 (įrašė M. Juškaitė 1990 m.), LTRF 3754 (įrašė N. Vėlius 1990 m. (Nr. 6055)), LTR 604 (J. Pakalniškio ir A. B. Klaipėdiškio surinkta medžiaga Klaipėdos krašte (1890–1902 m.)), LTRF 1224 (knygos nr. 248, užrašė D. Jagomastas 1937 m.).

⁴ LII peržiūrėta ir atrinkta informacija apie kalendorines šventes Mažojoje Lietuvoje iš: A. Vyšniauskaitės bylos nr. 60 (p. 63–74) „Pas Kuršių neringos ir Rusnės žvejus“ (šeimos ir kalendoriniai papročiai bei kita etnografinė medžiaga, surinkta 1956 m. liepos mėn. LTSR MA Istorijos instituto etnografinės ekspedicijos metu). VVU IFF Istorijos specialybės II k. studentės I. Luošaitės 1960 m. surinkta medžiaga. Bylos Nr. 102 (Šilutės, Pagėgių, Anykščių ir Rokiškio rajonuose): „Šeimos, kalendorinių švenčių, žemdirbystės, gyvulininkystės, architektūros papročiai, valgiai“. N. Repekaitės 1989 m. surinkta medžiaga. Bylos nr. 1421 (p. 19–24) (Šilalės, Klaipėdos raj.): „Kaimo gyvenvietė ir papročiai. Naminės talkos“. Jaunųjų etnografų mokyklos moksleivių 1997 m. rinkta etnografinė medžiaga (vadovė – R. Merkienė). Bylos Nr. 2014 (Varenos, Ignalinos, Klaipėdos raj.). Pagal R. Merkienės klausimų lapą „Kaimo šventės“ užrašyta L. Betingio 1990 m. medžiaga Lietuvos mokslų akademijos Lietuvos istorijos instituto etnografinėje ekspedicijoje (vadovavo Ž. Šaknys). Byla 1403 (p. 21–37). Tačiau reikėtų pažymėti, jog šiose bylose esantys duomenys tik iš dalies atitiko darbo autorės keltus reikalavimus ir buvo naudojami tik papročio buvimui ar nebuvimui patvirtinti tam tikroje Mažosios Lietuvos teritorijos dalyje.

Tyrinėjimai ir šaltiniai

Senieji rašytiniai šaltiniai

Informacijos pateikimo atžvilgiu šaltinius apie kalendorines šventes galima skirstyti į dvi grupes: pasauliečių amžininkų liudijimai (tarp pastarųjų galima išskirti XVI–XIX a. tyrinėtojus) ir retrospektyvinę informaciją pateikiantys šaltiniai. Abiejų grupių šaltinius, atsižvelgiant į jų kilmę, informatyvumo laipsnį, objektyvumą, galima skirstyti į mažesnio taksonominio lygio grupes. Tarp pirmosios grupės šaltinių galima išskirti krikščionių dvasininkų liudijimus, paskelbtus vizitacijų raštuose, pamokslų rinkiniuose, įvairaus pobūdžio korespondencijose. Reikėtų pažymėti, jog šios grupės šaltiniuose apie Sekminių šventės metu atliekamas apeigas, papročius ir tradicijas informacijos yra nedaug, ji fragmentiška, tačiau iš dalies atskleidžia to meto gyventojų kultūrinės terpės santykį su oficialia krikščionybės ideologija. Etnografinio pobūdžio duomenų apie per Sekmines atliekamas aukojimo apeigas randama 1583 m. Lietuvos Jėzuitų provincijos istorijoje (BRMŠ IV 2005, 144). Čia teigiama, jog šios šventės metu iš javų daromas gėrimas, puotaujama (Ten pat, 144). XVI a. pab. Žemaičių žemės teismo knygoje minimas sambarių alaus gėrimas per Sekmines (BRMŠ II, 2001, 641).

Informacijos fragmentiškumu Sekminių tema pasižymi ir XVII–XIX a. vokiečių tyrinėtojų darbai: Teodoras Lepneris (Theodor Lepner) 1690 m. vokiečių kalba parašė etnografinį veikalą „Prūsų lietuviai“, kuriame galima rasti šiek tiek informacijos apie žaidimus per kalendorines šventes, pvz., supimąsi: „jie turi tokių žaidimų ir pramogų: sūpuokles, kurias įtaiso daugelyje savo kiemų per Velykas, Sekmines ir Jonines“ (Lepneris 2011, 195–196). 1884 m. Augustas Kuntze išleido knygą etnine tematika „Bilder aus dem Preussischen Littauen“ [Prūsų Lietuvos vaizdai], kurioje pateikė duomenų apie lietuvininkų vestuvių, laidotuvių, religinių švenčių papročius. Savo veikale jis taip pat aprašė jaunimo žaidynes, supimąsi, lietuvininkų Sekminių vaišes bei gyvulių vainikavimą (Kuntze 1884, 23).

XIX a. pab. – XXI a. rašytiniai šaltiniai ir tyrinėjimai

Čia būtų galima išskirti S. Dembovskio (S. Dembowski) veikalą „Lietuvių švenčių papročiai“ (1893) ir Karlo Kapelerio (C. Cappeller) darbą „Kaip senieji lietuvininkai gyveno“, kuris išspausdintas veikale „Lietuvininkai. Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devyniolikto amžiuje“ (1904). Pažymėtina, kad čia aprašomi pagrindiniai Sekminių šventės akcentai: namų puošimas beržais, klevais ir liepomis bei karvių ragų aprišimas vainiku (Lietuvininkai 1970, 377–378).

Straipsnyje analizuojamai Sekminių Mažojoje Lietuvoje temai nagrinėti aktualūs ir šie leidiniai, kuriuose akcentuojami senieji šventės elementai – supimasis sūpuoklėmis, sudėtinės vaisės, namų puošimas berželiais: „Lietuvininkų žodis“ (1995)⁵; „Lietuvininkų kraštas“ (1995)⁶, Vytenis Almonaitis, Junona Almonaitienė „Šiaurės Skalva“ (2003)⁷; Alberto Juškos, Jurgio Mališausko, Vlado Pupšio veikalas „Lietuvininkų žemė“ (1994)⁸.

Atsižvelgiant į straipsnio uždavinius, siekiant palyginti lietuvininkų Sekminių šventės elementus su kitų regionų šventės elementais, buvo naudotasi ir bendro pobūdžio darbais: Pranės Dundulienės „Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos“⁹, Danutės Brazytės-Bindokienės „Lietuvių papročiai ir tradicijos“¹⁰, Balio Buračo „Lietuvos kaimo papročiai“¹¹, Jono Balio „Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai“¹², Žilvyčio Šaknio „Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai“¹³, Liberto Klimkos „Tradicinių kalendorinių švenčių semantika“¹⁴.

Nagrinėjamai straipsnio temai vertinga yra ir Lietuvos liaudies kultūros centro išleista knyga „Kupole rože. Sekminių-Joninių papročiai ir tautosaka“¹⁵, paremta rankraštytųjų bei ekspedicijų metu sukaupia etnografinė medžiaga. Joje išdėstyti lauko tyrimuose sukaupiti šaltiniai, atskleidžiantys Lietuvos etnografinių regionų skirtumus. Knygoje gausu medžiagos apie piemenų švėstas Sekmines.

Pažymėtina, jog 2012 m. išleistas atlasas „Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai“¹⁶, kuriame Ž. Šaknys aptaria iniciacinius ir kalendorinius, tarp jų ir Sekminių vakarėlius, jaunimo papročius tiriamojame vietovėje. Tačiau reikėtų pabrėžti, jog dauguma informantų yra ne lietuvininkai, o tiesiog toje teritorijoje šiandien gyvenantys jaunuoliai, kurie šios šventės nebešvenčia.

2014 m. buvo parengta Reginos Mikštaitės-Čičiurkienės disertacija „Piemenavimo kultūra Lietuvoje XX amžiuje – XXI amžiaus pradžioje“¹⁷, kurioje vienas skyrius yra skirtas Sekminių apeigoms bei piemenavimo kultūrai aptarti.

⁵ *Lietuvininkų žodis*. Kaunas: Litterae universitatis, 1995.

⁶ *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas: Litterae universitatis, 1995.

⁷ Almonaitis, V., Almonaitienė, J. *Šiaurės Skalva*. Kaunas: Keliautojo žinynas, 2003.

⁸ Juška, A., Mališauskas, J., Pupšys, V. *Lietuvininkų žemė*. Vilnius: Šviesa, 1994.

⁹ Dundulienė, P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius, 1991.

¹⁰ Brazytė-Bindokienė, D. *Lietuvių papročiai ir tradicijos*. Čikaga, 1989.

¹¹ Buračas, B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993.

¹² Balys, J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius, 1993.

¹³ Šaknys, Ž. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius, 2001.

¹⁴ Klimka, L. *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius, 2009.

¹⁵ Kupole rože: Sekminių-Joninių papročiai ir tautosaka / Parengė Nijolė Marcinkevičienė, Loreta Mukaitė. Vilnius, 2003.

¹⁶ *Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai*. Sudarė Ž. Šaknys. Vilnius, 2012.

¹⁷ Mikštaitė-Čičiurkienė, R. *Piemenavimo kultūra Lietuvoje XX amžiuje – XXI amžiaus pradžioje*. Disertacija. Kaunas, 2014.

Taigi, remiantis šia tyrinėjimų bei šaltinių apžvalga, galima teigti, jog Sekminių šventė yra nemažai tyrinėta, tačiau konkrečiai apie šios šventės papročius Mažojoje Lietuvoje, ypač apie regioninį jų specifiškumą, pateikiama informacija yra labai fragmentiška.

Chronologinės ribos ir esminiai lietuvininkų Sekminių šventės papročių kaitos etapai

Mažosios Lietuvos lietuvininkų¹⁸ dvasinė ir materialinė kultūra nuo senų laikų traukė svetimšalių keliautojų, kronikininkų dėmesį, buvo aprašinėjama istoriniuose dokumentuose. Žodinę liaudies kūrybą čia imta vertinti ir fiksuoti anksčiau negu kituose Lietuvos regionuose. Nors pirmieji šventės paminėjimai fragmentiški, trūksta informacijos apie XVIII a. Sekminių šventės tradicijas ir papročius, tačiau vis dėlto būtų tikslinga pasirinktą straipsnio temą aptarti, išskaidant ją į tris chronologinius etapus, atspindinčius skirtingus lietuvininkų Sekminių šventės raidos etapus.

Archajiškasis lietuvininkų Sekminių modelis, arba pirmieji paminėjimai

Pirmieji Sekminių šventės apeigų paminėjimai rašytiniuose šaltiniuose užfiksuoti XVI a. Lietuvos Jėzuitų provincijos istorijoje 1583 m.: „Šv. Dvasios atėjimo [Sekminių] dienomis, sunėšę iš kiekvienos šeimos javų ir padarę iš jų gėrimo, nustatytą dieną susirenka puotauti. Tada ant upės kranto papjauna aviną arba jautį ir susėda prie stalo. Čia vyresnis žmogus paragauja aukojamo gyvulio mėsos, maldaudamas gero oro ir derliaus“ (BRMŠ IV, 2005, 144). Galima teigti, jog papročiams funkcionuojant ritualo sudėtyje, kai buvo tikima, jog tinkamas apeigų atlikimas galėjo garantuoti ūkinę sėkmę ateityje, jomis rūpinosi vyriausieji ar didžiausią socialinį autoritetą turintys bendruomenės nariai. Pažymėtina, jog poreikis ritualu koordinuoti gamtos reiškinius ar atskirų individų veiksmus Mažojoje Lietuvoje išsaugojo mitologinės mąstysenos rudimentus iki pat XIX a.

XVI a. pab. Žemaičių žemės teismo knygoje kaip bendravimo apeiga minimas sambarių alaus gėrimas per Sekmines: „Sambarių alus buvo vadinamas „sudėtinis, sunėštinis“ alus, kaimo gyventojų „daromas iš kartu supiltų grūdų,

¹⁸ Lietuvininkai – savita etninė ir etnokultūrinė grupė, susiformavusi XVI a. ir gyvenusi Rytprūsijų provincijos šiaurės rytinėje dalyje – Įsruties, Labguvos, Ragainės, Tilžės, Tepliaivos, Klaipėdos apskrityse. Jų gyvenama teritorija buvo vadinama *Lietuvos provincija*, *Lietuva*, *Prūsų Lietuva*, nuo XIX–XX a. sandūros paplito *Mažosios Lietuvos* pavadinimas. Dar vadinami *Prūsų lietuviais*, *mažlietuviais* (MLE II 577; Kaunas 2004, 7; Zinkevičius 2008, 7–15; Brakas 1995, 33). *Lietuvininkų* vardas vartojamas nuo XVI a. pradžios, *mažlietuvių* – nuo XIX a. antrosios pusės. Nuo XX a. antrosios pusės *lietuvininkais* dažniausiai vadinami visi buvę Mažosios Lietuvos gyventojai lietuviai (MLE 2003, 589).

arba daromas vieno žmogaus iš kartu supiltų įvairių grūdų“ (BRMŠ II, 2001, 641). Kaip teigiama kituose BRM šaltiniuose (BRMŠ IV, 2005, 29; BRMŠ III, 2003, 186–190), šitoks alus buvo geriamas per sėjos pabaigtuves, javų nuvalymo šventes, arklių ar namų pašventinimus, per Velykas, Sekmines ir kitomis progomis. Sambarinės apeigos turėjusios religinį pobūdį, nes ten dalyvaudavę žyniai, šaltiniuose vadinami burtininkais, būdavo buriama ir meldžiamasi. 1846 m. Liudviko Adomo Jucevičiaus veikale „Lietuva, jos paminklai, butis ir papročiai“ taip pat rašoma, jog per didžiąsias šventes (tarp jų ir Sekmines) daromas alus (Jucevičius 1959, 185).

Dar XX a. pr. per Sekmines daugelyje Lietuvos kaimų parugėje vykdavo sambariai – sudėtinės vaišės. Jaunimas supdavosi sūpuoklėmis, mušdavo ripką. Tokie papročiai buvę ir Mažojoje Lietuvoje. Augustinas Kuntze veikale „Prūsų Lietuvos vaizdai“ (1884) rašė apie jaunimo žaidynes, supimąsi ir teigė, kad lietuvininkai per Sekmines svečius vaišina kiaušiniene su lašiniai. Jis pabrėžė, kad ypatingą dėmesį per Sekmines lietuviai skiria savo gyvuliams: šventei paželdinama ganykla, pirmosios dienos vakare karvės namo grįžta apvainikuotos ir papuoštos kaspinais (Kuntze 1884, 23).

Taigi vienu svarbiausių iki XIX a. pab. Sekminių dienos akcentų buvo karvių vainikavimas: „Sekmines taip laikė. Tą dieną prieš šventę nuo medžių kirtu beržų, klevų ir liepų stubas išdabint. Pirmą rytą tai buvo anksti viskas išvaryta. Ant pusryt tai mes karves vėl namo varėm, ir jau kožnas piemuu vainikus turėjo drauge. Tai mes, sugavę karves, aplink ragus aprišom ir varėm ant ūlyčios. Čia kožna slūginė atėjo savo karvę ant kiemo užvart; daug syk ir gospadinė pati atėmė karves nuo ūlyčios. Tai juokėsi: „Vaikai, mano karvių gražiausias vainiks; aš jums ir gerai pripildysiu, ką jūs prašysit“ (Lietuvininkai 1970, 377–378). Taigi XIX šimtmečio tradicijoje dauguma mūsų dienas pasiekusių lietuvininkų kalendorinių papročių gyvavo agrarinių ritualų pavidalu. Pažymėtina, jog XIX a. Jonas Jurgis Gocentas rašė, kad Mažojoje Lietuvoje „buvo paprotys tądien šeimos nariams vienas kito atsiprašyti, susigerinti, jei buvo pyktasi. Sekminės buvo tokiu būdu taikos ir bičiulystės šventė“ (Lietuvininkų žodis 1995, 705).

Teodoras Lepneris „Prūsų lietuvio“ dešimtajame skyriuje apie lietuvių muziką ir jos instrumentus rašo: „...jie turi tokių žaidimų ir pramogų: sūpuokles, kurias įtaiso daugelyje savo kiemų per Velykas, Sekmines ir Jonines. Jos daromos iš tvirtų karčių: šios įkasamos tvirtai į žemę po tris kiekviename gale, jų viršus stipriai surišamas susuktomis vytelėmis. Viršuje stipriai pririšamas tvirtas skersinis; sūpuoklių aukštis yra apie 15 pėdų, o plotis – 13 pėdų. Norintysis pasisupti atsisdėda ant lentos, iš abiejų pusių gerai pritvirtintos prie skersinio berželių arba ąžuoliukų kartelėmis, bet laisvai, kad suktųsi: prie lentos iš šonų stovi du vaikinai ir, laikydami už galų virvę, ja išmeta sėdintįjį sūpuoklėse aukštai į orą“ (Lepneris

2011, 196). Viena svarbiausių archajinio šventinio ritualo paskirčių – išsaugoti egzistencinę svarbą turinčius žemdirbių gyvensenos momentus, perduoti kitoms kartoms, kad ritualas nuolat (kasmet) būtų pakartojamas ir taip užtikrinamas visos bendruomenės bei atskirų jos narių išlikimas. Ilgus šimtmečius tautos egzistencinis pamatas buvo žemdirbystė, todėl per daugelį kalendorinių švenčių pagrindinis dėmesys buvo skiriamas būsimam derliui, gyvulių prieaugliui, pačios bendruomenės narių sveikatai, sėkmei ir tęstinumui, visokeriopam vaisinimumui. Supimasis buvo vienas iš maginių veiksmy, kuriais siekiama pagerinti linų derlių, pailginti pluoštą. Šis paprotys Mažojoje Lietuvoje buvo gajus iki pat XIX a. pabaigos.

Detaliau analizuojant XIX a. Sekminių dienos apeigų reikšmę kaimo bendruomenės kasdienėje gyvensenoje, pastebimas maisto ir jo vartojimo sureikšminimas. Analizuojant vaišinimosi šventės metu paprotį, išsiskiria maisto rinkimo būdai ir vaišinimosi vieta: „antrą dieną tai buvo pautienės¹⁹ šventė. Jau priešpiet ėjo per gaspadinges pautų ir lašinių: viens kašelę turėjo pautams, kits krepšį lašiniams, kits turėjo kūpką druskai, kits žaką malkoms. Kerdžius ir kerdžiuvienė buvo ant lauko; čia jie turėjo trikojį, skauradą, bliūdų ir viską, kas prie kuknės. Tai mes, atėję į lauką, viską kerdžiuvieni atdavėm. Dabar jį sukulė kiaušinius ir pradėjo kept. Pinigus, kur buvo davę kieme, tai mes susirinkom ant branvyno ir alaus iš arčiausios karčiamos parsinešt. Paskui didelė česnis buvo: mes valgėm, gėrėm, ik visi gana turėjo. Kits ir susivėmė; kitą turėjom ir ant karos namo parkaruot“ (Lietuvininkai 1970, 377–378). Ilgiausiai šis paprotys išliko tose Mažosios Lietuvos vietovėse, kur gyvavo bendruomeninio gyvulių ganyimo tradicija.

Taigi išanalizavus senuosius rašytinius šaltinius galima teigti, jog archajiškajam lietuvininkų Sekminių šventės modeliui būdingi šie elementai: sambariai – sudėtinės vaisės ir apeiginis gėrimas, supimasis sūpuoklėmis, gyvulių vainikavimas, namų puošimas. Vis dėlto ekonominių, socialinių ir kultūrinių sąlygų keitimasis XIX a. pab. – XX a. pr. paskatino lietuvininkų pasaulėžiūros, o kartu ir švenčių šventimo kaitos procesus. Į pirmą planą iškilus linksminimo / pasi-linksminimo funkcijai, Sekminių apeigos Mažojoje Lietuvoje galutinai prarado ritualinę reikšmę.

Lietuvininkų Sekminės XX amžiuje

XX a. pr. daugelis lietuvininkų Sekminių papročių prarado apeiginę paskirtį ir tik iš tradicijos vis dar gyvavo bendruomenėje. Sekminės, kaip ir Kalėdos, Velykos dar XX a. pr. Mažojoje Lietuvoje buvo švenčiamos tris dienas: „mokate

¹⁹ Piemenų pautienės šventės, keliamos lauke, turi senųjų ritualinių elementų liekanų. Pasak P. Dundulienės, „apeiginę kiaušiniinę piemenys valgydavo, tikėdamiesi įgyti sveikatos, ištvėrmės ir gyvumo“ (Dundulienė 2005, 192).

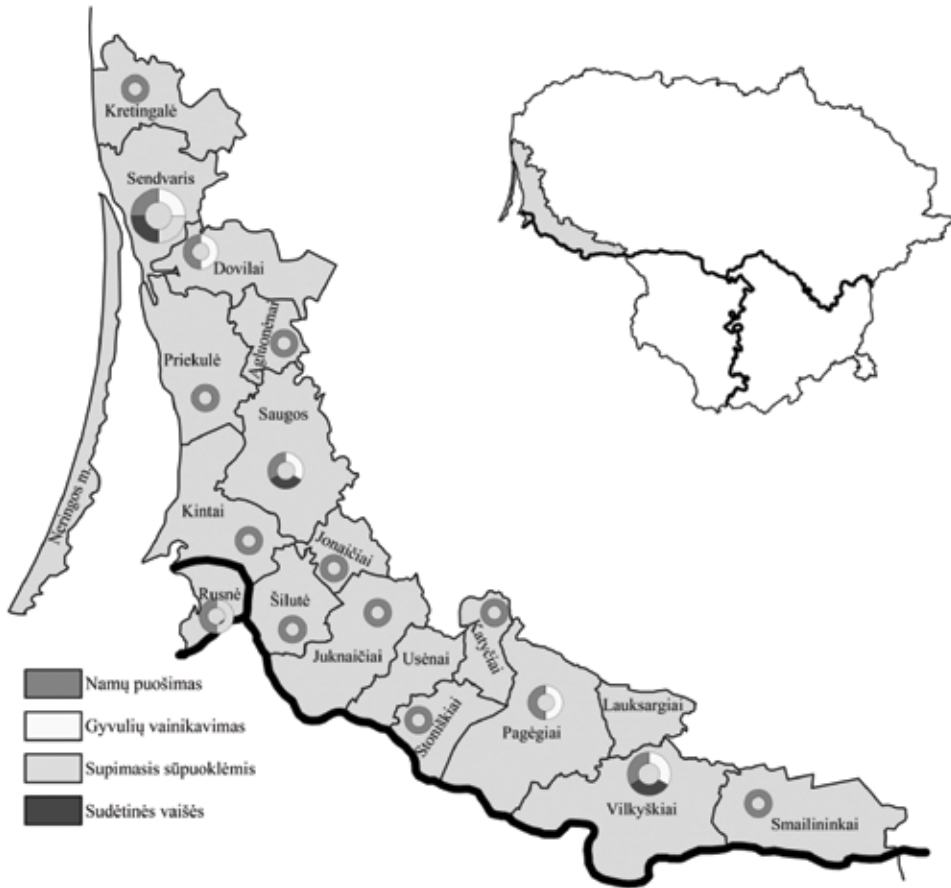
persižegnoti? Vardan Dieva Tėva ir Sūnaus ir Šventosios dvasios. Tai pirmą dieną – Dieva vardo, antra – Tėvo, o trečia – Šventos Dvasios. Vis sakydava, kad trečia diena šventesnė negu pirmą yra. Pirmą dieną į bažnyčią eidavom, kas ne į bažnyčią, tas namuose būdava meldžias“ (KUTRF 399 / KUTR 64; g. 1922 m., Užvilčių k., Smalininkų raj.). Šventėje vyravo bendruomeninio pobūdžio apeigos. Visoje Lietuvoje per Sekmines žmonės važiuodavo į bažnyčią. Grįžę ūkininkai su šeimyna apeidavo rugių lauką dainuodami parugių dainas (Balys 1993, 202; Klimka 2009, 99). Sprendžiant iš XX a. lauko tyrimų medžiagos, Mažojoje Lietuvoje panašių dainų nėra užrašyta. Galima daryti prielaidą, jog tai nulėmė surinkimininkų judėjimas, kai žmonės buvo raginami liaudies dainas keisti bažnytinėmis giesmėmis, atsisakyti žaidimų, šokių. Tačiau vieną pavyzdį vis dėlto pavyko aptikti: „per Sekmines statydavo prie namų berželius ir dainuodavo: *Pas mano tėvą / žalio stiklo langeliai / augo alyvų medis / alyvų medelis*“ (LII byla Nr. 60; g. 1897 m. Šilutės raj. Šyškrantės k.).

Mažojoje Lietuvoje pirmoji diena buvo praleidžiama namuose, o antroji – svečiuose: „per Sekmines atsilankydavo giminių bei genčių, o ir mums, vaikams, tekdavo pasisvečiuoti“ (Lietuvinininkų žodis 1995, 705). Nuo XX a. vidurio Sekminių dienos apeigos pamažu ėmė keistis. Pirmiausia sutrumpėjo šventinių dienų skaičius: „Sekminės buvo trys dienos. Pokario metais dvi dienas Sekmines leido švęst“ (LII, LTSR MA, Nr. 1421 (10); g. 1930 m. Klaipėdoje, po karo atsikraustė į Agluonėnus). Šventimo laiko kaita ypač buvo pastebima po XX a. 3-iojo dešimtmečio, kai nebeliko trijų dienų šventimo. Sekminės švenčiamos jau tik dvi, o XX šimtmečio antrojoje pusėje – tik vieną dieną²⁰.

XX a. pr. lietuvininkų Sekminių šventės modelyje dar buvo išsaugoti senieji šventės elementai: supimasis supuoklėmis, sudėtinės vaisės, namų puošyba berželiais (žr. žemėlapi „XX a. Sekminės Mažojoje Lietuvoje: pagrindiniai elementai“).

Savaitę prieš Sekmines Mažojoje Lietuvoje moterys tvarkėsi ir puošė namų aplinką: „Moterys jau visą savaitę prieš šią šventę švarinasi – skalbia, apžiūri

²⁰ Pažymėtina, jog kalbant apie kalendorines šventes kaip kultūros paveldo dalį, galima teigti, kad jos buvo aktualizuojamos ar priešingai – išstumiamos iš kultūrinės atminties dėl vieno ar kito laikotarpio ideologijos. Sovietmečiu šventės itin aktyviai atskleisdavo sovietinę ideologiją. Sovietų valdžia uždraudė visoje Lietuvoje švęsti tautines-pilietines ir religines šventes. Arūno Streikaus teigimu, mėginant sukurti atsvarą krikščioniškoms šventėms, sovietmečiu imta ne tik stiprinti sovietinių švenčių tradicijas, bet ir pritaikyti naujoms sąlygoms kai kurias senąsias šventes, „ištrinant“ jų krikščioniškus elementus ir pritaikant tam tikras vadinamąsias „liaudies tradicijas“ (Streikus 2003, 51–57). Adaptuojant senąsias tradicijas, taip pat buvo numatyta, kad Velykas turi pakeisti Pavasario šventė, o Sekminės – Piemenėlių šventė. Galima teigti, jog tai buvo vien tik sovietinės erdvės tendencija, tačiau Mažojoje Lietuvoje tai netapo tęstiniu reiškiniumi. Atgavus nepriklausomybę, buvo matomas tradicinių lietuvininkų švenčių ištakų ieškojimas, kuris konstravo regiono tapatumą.

Žemėlapis „XX a. Sekminės Mažonoje Lietuvoje: pagrindiniai elementai“
 Sudaryta autorės

kiekvieną namų kampelį ir visa, kas nereikalinga, pašalina, kas netvarkinga – sutvarko. Vyrų tvarkosi sodyboje, kieme bei ūkiniuose pastatuose. Paskutinę savaitės dieną bei Sekminių išvakarėse moterys kepa pyragus bei ruošia valgius, kad Sekminių pirmąją dieną jokio darbo nereikėtų dirbti“ (Lietuvinių žodis 1995, 705).

Iki pat XX a. pab. Sekminių šventės apeigose pastebimas maisto ir jo vartojimo sureikšminimas – tam skiriama svarbi vieta. Išsiskiria ankstyvas pusryčių metas, kur maisto davinio kiekis turėjo tam tikrą simbolinę reikšmę: „Šeštinėms virdavo 6 kleckus, o Sekminėms – 7 kleckus“ (LII, LTSR MA, Nr. 1403 (9); g. 1909 m., Judrėnų parapija, Mikūnų k.), „su varškės ir mėsos įdaru“ (LII, LTSR

MA, Nr. 1403 (10); g. 1918 m. Užgirėnų k. 1945 m. atsikėlė į Kintus). Visoje Lietuvoje šeiminiškės virdavo virtinukus su varške ar mėsa (Buračas 1993, 253). Virtinius darydavo iš ruginių ar kvietinių miltų tešlos ir virdavo ypatingu būdu – ant šiaudų. Kiekvienas šeimos narys turėdavo suvalgyti po septynis virtinius, tai tuomet visus metus bus sveikas. Skaičius septyni turėjo atnešti žmogui laimę ir džiaugsmą (Dundulienė 1991, 273–275; Buračas 1993, 245–247). Paskui visi valgė kiaušinieneę, sūrio (Rytų Aukštaitija), varškėčius, pyragaičius ir kitus valgius (Buračas 1993, 253; Brazytė-Bindokienė 1989, 187). Mažojoje Lietuvoje per pirmosios dienos šventinius pusryčius buvo patiekiamas virtas veršio kumpis ir įvairūs pyragai: „Sekminėms specialiai netgi varškės pyragus kepavo“ (VDU ER 2482; g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.); „Sekminėms patiekdavo sūrio, šaltienos, sausainių“ (LII, LTSR MA, Nr. 1403 (8); g. 1916 m. Jurgių k. Dovilų valsč. Klaipėdos apskr.). Antrą Sekminių dieną svarbiausias lietuvininkų vaišių patiekalas – pautienė: „antrą dieną tai buvo pautienės šventė – jau prieš piet tai visi piemens ėjo per gaspadienes pautų ir lašinių“ (Lietuvininkai 1970, 377–378).

Analizuojant XX a. pr. Sekminių papročių aprašus visoje Lietuvoje, paaiškėja, kad tai pirmiausia – piemenų ir jaunimo šventė. Tai ir bundininkų (samdomų bernų, ūkininkaičių) sambariniai pokyliai (jaučių badynės), jaunimo kryžių statymai su vaišėmis ir kelių kaimų jaunimo pasilinksminimai palaukėse ir pan. Jau iš anksto prieš Sekmines bandininkai visi kartu pasidirbdindavo kuo gražesnę medžio kryžių ir pastatydavo jį savo kaimo gale, gražiausioje, visų mėgstamoje suėjimo vietoje, kaip viso kaimo paminklą (Buračas 1993, 243). Su jaunimu sietini ir *rytelio ganymo* papročiai, kuriuos nuosekliai aprašė B. Buračas, P. Dundulienė ir kt. etnografai. Susirinkęs jaunimas dainuodavo, grodavo ir šokdavo prie degančių laužų. Šio suėjimo svarbiausią apeiginę dalį sudarė žaidimas *Vestuves kelti*. Paprastai gražiausia mergina buvo išrenkama nuotaka, o vienas iš bernų – jaunikiu. Nuotakos – tai reiškia šauniosios merginos – rinkimas, vestuvinių papročių imitacija turėjo tikslą žemei „nusižiūrėti“ gražumą, brandumą, sveikumą ir duoti kuo geresnę derlių (Dundulienė 1991, 94). Sekminėse nemažai ir vyriškų papročių. Vienas jų – piemenų, arba *bundininkų*, *pautienė* ar *badynės* (Buračas 1993, 243–244). Prisirinkę visokių gėrybių piemenys eidavo į mišką puotauti (Dundulienė 1991, 273). Remiantis lauko tyrimų medžiaga, panašių jaunimo pasilinksminimo žaidimų Mažojoje Lietuvoje Sekminių šventės metu nėra užfiksuota, tačiau, Ž. Šaknio teigimu, „dar tarpukariu Žemaitijoje bei Mažojoje Lietuvoje, kaip ir visame krašte, gyvavo paprotys jaunimui susiburti tik antrąją ir trečiąją šventės dienas. Sekminių antrąją dieną dažnai švėsdavo ir pirmąją metų gegužinę“ (Šaknys 2001, 70). Gegužinė – tai jaunimo pasilinksminimo šventė. Pasak Nijolės Laurinkienės, vietą gegužinėms parinkdavo kur nors

tarp berželių. Jei beržų ten nebūdavo, jais apsmagstydavo aikštelę. Toje vietoje iškeldavo ir vėliavą, baltą arba geltoną (Laurinkienė 1990, 29). Mažojoje Lietuvoje kai kur taip pat rengė panašų į gegužinę susiejimą – *Gartenfest* (lie. šventė sode). Aplinką puošdavo lampionais – žvakutėmis, įtvirtintomis spalvotuose maišeliuose (Šaknys 2001, 26).

Sekminių augalas visoje Lietuvoje – jaunas, žalias, kvepiantis, neseniai išsprogęs berželis, kuriam buvo priskiriama stipri vegetacinė ir augimo jėga, tikint, kad berželio gyvybingumas galės persiduoti žemei, gyvuliams, žmonėms (Balys 1993, 191; Buračas 1993, 244). Ši tradicija buvo paplitusi visoje Lietuvoje, o Mažojoje Lietuvoje išlikusi ir iki šių dienų: „Sekminių šeštadienį iškaišom visą pirkia, visą namą beržų šakom. O prie durų iškertam berželiu, pririšam drūtai, kad visos žaliuotų. Darom tą ženklą, kad visi žinotų, jog žalios Sekminės“ (VDU ER 2482; g. 1927 m., Aukštumala, Šilutės apskr.). Lietuvininkai ne tik šakomis kaišydavo namus, bet ir visą jauną berželį nukirsdindavo ir prie durų pastatydavo: „per Sekmines tai tėvelis nukirsdavo kokį berželį ir prikaldavo prie durų staktų beržiuką tokį nedidelį. O kambarį buvo balkiai, lubos, tai ten užkišdava pilna beržų šakų. Ir jos stovėjo kelias savaites, paskiau nudžiūvo, kaip kvepėjo tie kambariai. Ir dabar dar kartais pasimerkiu“ (KUTRF 1006 / KUTR 182; g. 1932 m., Šilvių k., Šilutės raj.).

Reikėtų pabrėžti, jog berželis figūruoja ir slavų tautų Sekminių apeigose. Rusai su berželiu atlikdavo tam tikrus ritualinius veiksmus: išrinkdavo miške medį ir jį įrėsdavo, papuošdavo, vaišindavosi po juo, įvairiais būdais lenkdavo šakeles, nukirsdavo medį ir iškilmingai įnešdavo į kaimą, eidavo ratelius prie jo, pagaliau – sunaikindavo (Иппомп 1963, 59). Gudai Sekminių išvakarėse parinkdavo gražiausią berželį, augantį netoli javų lauko, atviroje aikštelėje. Tokio berželio šakas viršūnėje surišdavo, o pirmos Sekminių dienos popietę atlikdavo apeigą – berželio pynimą (Sokolova 1979, 69). Italai, prancūzai, anglai, vokiečiai, danai, kai kurios slavų tautos statydavo gegužės medį (Aničkovas 1903, 128–140). Tai būdavo stulpas iš eglės, kriaušės (Fehrle 1920, 64), beržo, ąžuolo, gudobelės (Zeleninas 1937, 64). Ant gegužės medžio viršūnės pritvirtindavo gaidį ar vėliavą (Fehrle 1920, 64).

Kaip minėta, visoje Lietuvoje buvo paprotys per Sekmines pagerbti karves (kartais ir kitus gyvulius) ir jų prižiūrėtojus – piemenukus. Karvės daugiausia apkaišomos berželių šakomis, berželių vainikais. Ilgai gyvavo tikėjimas, kad beržais išpuoštos karvės duos daugiau pieno (Balys 1993, 197). Pavasarinės gėlės dažniau buvo tik puošmena. Sekminės – didžioji ir laukiamiausia piemenų šventė (Buračas 1993, 243; Klimka 2009, 99). Jie vainikais papuošdavo karves ir vainikuotas pargindavo namo. Už tai šeimininkės juos apdovanodavo: „...per Sekmines vainikus pindavo iš berželio šakų. Dėdavo karvėms ant ragų, už tai

šeimininkė duodavo piemeniui sūrio“ (LII, LTSR MA, Nr. 1403 (9); g. 1909 m., Judrėnų parapija, Mikūnų k.). Pažymėtina, jog Mažojoje Lietuvoje XX a. pr. gyvulių vainikavimas jau nebuvo toks populiarus, tačiau pietrytinėje regiono dalyje vis dar buvo žinomas ir išliko gajus iki XX a. vidurio: „gyvulius ka ganydavom par Sekmines, tai už ragų su šniūru a su vėlike tokia ant ragų uždėdavom vainiką – dar priklausė, kaip prieisi prie tos karvės. Duodava saldainį kai kur, senolis pasakojo, kad net sūrį yra davęs“ (KUTRF 1101 / KUTR 205; g. 1932 m., Kerkutviečių k., Pagėgių raj.). Lietuvininkai už gyvulių puošimą berželiais gaudavo ir atlygį: „karves puošdava piemenys, tai reikėdavo ką duoti jiems. Parvarydavo karves jau apvainikuotas. Puošdavo su beržais, kokių laukinių gėlių įdėdavo. Dėdavo karvėms ant ragų, tik karvėms. Piemuo norėdavo ką gauti, tai kits sūrį duodavo, kits ko duodavo, kits pinigą“ (KUTRF 204 / KUTR 44; g. 1926 m., Steponiškių k., Pagėgių apyl.). XX a. pr. piemenų vaišėms duodamas maistas dažniausiai būdavo gyvulinės kilmės – tai pieno produktai, mėsos gaminiai, kiaušiniai. Tačiau jau XX a. vid. pastebima produktų kaita – pieno gaminius keičia saldumynai ir vis dažniau duodami pinigai.

Remiantis pateikėjų liudijimais galima teigti, jog supimosi paprotys Mažojoje Lietuvoje buvo gajus iki XX a. vid.: „sūpuoklikes mes turėjom. Pas mus ant kiemo būdava pataiso tėvas per Sekmines. Mažiukai ir jaunesni kaip buvom, tai supdavomės“ (KUTRF 400 / KUTR 64; g. 1927 m., Klaipeđa). Pramoginė apeigų pusė jaunimui buvo gana svarbus akstinas pratęsti papročių gyvavimą, nepaisant to, kad juose įsivyravo linksminimo funkcijos.

Lietuvoje yra nemažai užrašyta įvairiausių tikėjimų, susijusių su Sekminėmis, – ypač trečioji šventės diena – Ledų diena, apipinta tikėjimais, jog „nevalia judinti žemės, antraip ledų kruša vasarą pasėlius išmuš“ (Klimka 2009, 99). Taip spėjami orai ar pranašaujamas linų derlius. Lietuvininkai taip pat per Sekmines spėjo orą: „par Sekmines galėjai orą nuspėt – jei lis, tai vištos ilgai bus tam vištų lietuje ir duosis per tą lietų, o jei jau pagada, tai vištos anksti eina tūpt, nes jau rytą bus pagada – anksti jau saulė iš pat ryta švies“ (KUTRF 1101 / KUTR 205; g. 1932 m., Kerkutviečių k., Pagėgių raj.). Užfiksuota tikėjimų, susijusių ir su sveikata: „senieji sakydavo, kad per Sekmines reikia eit maudytis, nors susivilgyti, kad visas ligas nuskandintum“ (LII byla Nr. 60; g. 1897 m. Šilutės raj. Šyškrantės k.).

Taigi XX a. pirmojoje pusėje Mažojoje Lietuvoje galima išskirti kalendorinių papročių apeiginių funkcijų nykimo, naujų funkcijų formavimosi ir tradicijų vienodėjimo procesus. Nepriimtina tradicijų formą linkstama individualizuoti, t. y. interpretuoti, modifikuoti ir pritaikyti prie bendruomenės poreikių, pomėgių, tuo naikinant lokalinį švenčių savitumą. Remiantis lauko tyrimų, informantų medžiaga galima teigti, jog Sekminės kiekvienoje lietuvininkų šeimoje buvo

švenčiamos skirtingai. Vieniems ši šventė buvo labai reikšminga, kiti jos nė neatsimena. Tačiau daugeliui, ypač seniesiems šio krašto gyventojams, pagrindinis Sekminių akcentas – namų puošimas berželiais – liko įsimintinas ir gyvuoja iki šių dienų.

Šiuolaikinis lietuvininkų Sekminių modelis

Sustiprėjus kultūrinei miesto įtakai, lietuvininkų švenčių papročiai virto varotojiškai visuomenei priimtina pasilinksminimo forma. Dalis buvusių ritualinių apeigų išliko tik dėl pramoginio patrauklumo, tačiau kaip nauja ir šiandien aktuali paminėtina kalendorinių švenčių kaip tautinių tradicijų, papročių parodymo ir perdavimo bei tautiškumo deklaravimo reikšmė. XX a. pab. – XXI a. pr. matomas įdomus reiškinys – regiono gyventojams atsiranda poreikis konstruoti tapatumą senųjų tradicijų pagrindu, nepaisant to, kad lietuvininkų regione beveik nebėra.

Analizuojant šiuolaikinius Sekminių šventės papročius Mažojoje Lietuvoje, būtina atskirti kaimo ir miesto kultūros tradicijas. Ritualinės kaimo ir miesto bendruomenės veiklos formos šventėje nėra ir negali būti statiškos. Jos priklauso nuo ekonominių, socialinių, kultūrinių santykių visumos, susiklosčiusios kiekvienu konkrečiu istoriniu momentu. XX a. antrojoje pusėje sunykus bendruomeninio gyvulių ganymo tradicijai, sunyko ir Sekminių dienos apeigos. Tačiau Nepriklausomos Lietuvos laikais, kaimuose įsikūrus naujiesiems ūkininkams, vėl aptinkamas karvių vainikavimo paprotys, bet keičiantis pasaulėžiūrai, neišvenigiamai kinta ir papročio funkcijos, todėl šis vainikavimas sietinas daugiausia su pramoga arba noru vaikams pademonstruoti seniau buvusias šventės tradicijas.

Šiuolaikinį Sekminių švenčių modelį dažniausiai konstruoja miestų / rajonų etnokultūros centrų darbuotojai kartu su ikimokyklinių įstaigų, mokyklų atstovais ir vietos ūkininkais. Organizuojamos įvairios edukacinės programos vaikams, kurių pagrindiniai elementai – vainikų pynimas gyvuliams, sodybų puošimas berželiais: „...etnokultūros centro darbuotojai kasmet pakviečia vietos mokyklos-darželio mokinukus į edukacinius renginius. Štai ir šiemet gegužės 18-ąją mažieji dalyvavo Sekminių šventės edukacinėje programoje „Pasitinkant Sekminės“. Mokinukai puošė Vanagių kaimo gyventojų sodybas berželiais, o ūkininko Felikso Stulgos ir dar kelių jo kaimynų karves – lauko gėlių vainikais“ (Budrikienė 2018, 1–2). Pažymėtina, jog šių dienų šventėje vyrauja ir meninė programa – dainuojama, šokama, vyksta vietos meno kolektyvų pasirodymai: „berželiais, šiaudiniais oželiais, veršeliais išpuoštoje aplinkoje šoko, žaidė piemenėliai. Šventinę nuotaiką kūrė meno kolektyvai. Sekminėse linksminosi, šėliojo, varžėsi, mokėsi iš šiaudų surišti ožį, veršelį, rideno šiaudų ritinį. Praalkę vaišinosi kiaušiniene, vafliniais blynais“ (VDU ER 2482; Šilutės rajono etnokultūros cen-

tras). Pagėgių savivaldybės kultūros centras nuo 2006 m. kasmet rengia Sekminių šventę su apylinkių ūkininkais. Pavyzdžiui, 2013 m. Sekminės rengtos ŽŪK „Lumpėnų Rambyne“: „...pas ūkininką susirinko aplinkinių kaimų gyventojai, buvo vainikuojamos karvės, šokom, dainavom, kepėm kiaušinienę, būrėm su kiaušiniais, kokie bus orai“ (VDU ER 2482; Pagėgių savivaldybės kultūros centras). Tokios šventės esminė motyvacija – noras parodyti vaikams seniau gyvavusias Sekminių tradicijas.

Apibendrinant galima teigti, jog šiuolaikinio Sekminių šventės modelio apėigų kontekste visiškai nebelieka seniau egzistavusio piemenų vaišių rinkimo papročio. Išlikę tik kai kurie Sekminių dienos, kaip tradicijos tęstinumo, parodomieji vaikams ir jaunimui elementai, dar egzistavę nuo XX a. pr. bendruomeninio gyvulių ganymo tradicijoje, tačiau traktuojami kaip vienetiniai atvejai, dažniausiai gaivinami rajono etninės kultūros centrų. Pavyzdžiui, išliko sodybų puošimas berželiais, gyvulių vainikavimas žemės ūkio bendrovėse, kiaušinienes kepimas, bendras jaunimo pasilinksminimas. Šventės organizatoriai bando gairinti sekuliaras Sekminių tradicijas, demonstruoja senovinius agrarinius papročius, įpindami šiuolaikinių pramogų (pvz., sporto varžybas, ansamblių pasirodymus, šokius, muges ir t. t.). Beje, šie procesai itin glaudžiai susiję su kultūrine regiono ir net atskirų jo vietovių mikroaplinka.

Išvados

Archajiškajam lietuvininkų Sekminių šventės modeliui būdingi šie elementai: supimasis sūpuoklėmis, gyvulių vainikavimas, namų puošimas, sambariai. XIX a. pab. – XX a. pr. Mažojoje Lietuvoje galima išskirti kalendorinių papročių apeiginių funkcijų nykimo, naujų funkcijų formavimosi bei tradicijų suvienodėjimo procesus. Sovietmečiu buvo bandoma Sekminių šventę populiarinti kaip pasaulietinę gyvulininkystės ir piemenėlių šventę, pakeičiant jos prasmę ir tradicinius elementus. Tačiau galima teigti, jog tai buvo vien tik sovietinės erdvės tendencija, bet Mažojoje Lietuvoje tai netapo tęstiniu reiškiniu. Šiuolaikiniuose lietuvininkų švenčių modeliuose bandoma derinti etnines tradicijas su vartotojiškai nusiteikusios šiuolaikinės visuomenės poreikiais.

Tradicinėje kaimo bendruomenėje visa išgyvenimui svarbi patirtis buvo ritualizuojama. Todėl, kol egzistavo bendruomeninio kaimo ūkinės veiklos formos, egzistavo ir jas atliepančios šventinės tradicijos bei papročiai, tarp jų ir Sekminių šventės elementai. Plečiantis žemės ūkio industrializacijai, veikiant kultūros globalizacijai, bendruomeniniam kaimui būdingos veiklos formos ir su jomis susijusios šventinės apeigos laipsniškai sunyko. Sustiprėjus miesto kultūrinei įtakai, lietuvininkų Sekminių papročiai virto vartotojiškai visuomenei priimtina

pasilinksminimo forma. Dalis buvusių ritualinių apeigų išliko tik dėl pramoginio patrauklumo, tačiau kaip nauja ir šiandien aktuali paminėtina ir kalendorinių švenčių kaip tautinių tradicijų, papročių parodymo ir perdavimo bei tautiškumo deklaravimo reikšmė.

Sugretinus Mažosios Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos XX a. pab. – XXI a. pr. etnografinius duomenis, matyti, kad Sekminių šventės papročių bendrybės užima nemažą arealą. Informantų pateikiamos kalendorinio ciklo apeigų interpretacijos visuomet yra susijusios su socialine ir kultūrine aplinka, kurioje jie gyvena.

XX–XXI šimtmečių sankirtoje kultūros ir švietimo institucijos tapo bene svarbiausiu veiksniu, palaikančiu simbolinių etninės kultūros formų gyvybingumą. Nors instituciškai organizuojamos Sekminių šventės vyksta pagal daugiau ar mažiau visai Lietuvai būdingą scenarijų, tačiau išskiriant tipiškus Mažosios Lietuvos regionui švenčių elementus centralizuotas kultūros institucijų veiklos organizavimas gali būti palankus puoselėjant vietines lietuvininkų tradicijos formas.

Santrumpų paaiškinimai

- KUTR – Klaipėdos universiteto tautosakos rankraštnas
- KUTRF – Klaipėdos universiteto tautosakos rankraštno fonoteka
- VDU ER – Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos rankraštnas
- LLTI – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
- LII – Lietuvos istorijos institutas

Literatūra ir šaltiniai

- Almonaitis, Almonaitienė 2003 – Vytenis Almonaitis, Junona Almonaitienė. *Šiaurės Skalva*. Kaunas: Keliautojo žinynas.
- Aničkovas 1903 – Jevgenij Vasiljevič Aničkov. Vesennije obriadovaia pesnia na Zapade i u slavian. Č. 1. *Ot obriada k pesne*. Sbornik Otd-nija russk. jazika i slovesnosti Imperatorskoj Akad. Nauk, 74, No. 2.
- Balys 1993 – Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis.
- Brakas 1995 – Martynas Brakas. *Mažosios Lietuvos politinė ir diplomatinė istorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Brazytė-Bindokienė 1989 – Danutė Brazytė-Bindokienė. *Lietuvių papročiai ir tradicijos*. Chicago: Pasaulio lietuvių bendruomenė.
- BRMŠ I, II, III, IV – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. Sud. N. Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 2001, 2003, 2005.
- Budrikienė 2018 – Vilija Budrikienė. Žemaičių Naumiesčio Sekminės sugrįžo į šventorių. *Šilutės naujienos*, 2018-05-26. Prieiga internetu: <http://tiny.lt/ntcr9u> [žiūrėta 2020 05 03].
- Buračas 1993 – Balys Buračas. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius: Mintis.
- MLE – *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. I–IV. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000–2009.

- Mikštaitė-Čičiurkienė 2014 – Regina Mikštaitė-Čičiurkienė. *Piemenavimo kultūra Lietuvoje XX amžiuje – XXI amžiaus pradžioje*. Disertacija. Kaunas: VDU.
- Dembowski 1983 – *Litauische Festgebräuche. Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft*. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung.
- Dundulienė 1991 – Pranė Dundulienė. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis.
- Dundulienė 2005 – Pranė Dundulienė. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Fehrle 1920 – Eugen Fehrle. *Deutsche Feste und Volksbräuche*. Leipzig, Berlin.
- Jokubaitytė 2014 – Regina Jokubaitytė. *Lietuvos etnografinis regionas Mažoji Lietuva*. Prieiga internetu: <http://tiny.lt/5ucxmf5> [žiūrėta 2020 05 07].
- Jucevičius 1959 – Liudvikas Adomas Jucevičius. Lietuva, jos paminklai, buitis ir papročiai. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Kaunas 2004 – Domas Kaunas. *Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas: vertės ir interesų sankirtos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Klimka 2009 – Libertas Klimka. *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius: VPU leidykla.
- Kuntze 1884 – August Kuntze. *Bilder aus dem Preussischen Littauen*. Rostock.
- Kupole rože 2003 – *Kupole rože: Sekminių-Joninių papročiai ir tautosaka*. Parengė Nijolė Marcinkevičienė, Loreta Mukaitė, Audronė Vakariniene. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Laurinkienė 1990 – Nijolė Laurinkienė. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius: Vaga.
- Lepneris 2011 – Teodoras Lepneris. *Prūsų lietuvis*. Parengė V. Gerulaitienė. Vilnius: LII leidykla.
- Lietuvininkai 1970 – *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*. Parengė Vacys Milius. Vilnius: Vaga.
- Lietuvininkų kraštas 1995 – *Lietuvininkų kraštas*. Red. kom. pirm. N. Vėlius. Kaunas: Litterae universitatis.
- Lietuvininkų žemė 1994 – Albertas Juška, Jurgis Mališauskas, Vladas Pupšys. *Lietuvininkų žemė*. Vilnius: Šviesa.
- Lietuvininkų žodis 1995 – *Lietuvininkų žodis*. Parengė: K. Grigas; red. kom. pirm. N. Vėlius. Kaunas: Litterae universitatis.
- Lietuvos kultūra 2012 – *Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai*. Sudarė Žilvytis Šaknys. Vilnius: LII leidykla.
- Sokolova 1979 – Valentina Sokolova. *Vesennije-lietnije kalendarnyje obriady ruskich, ukraincev i belorusov. XIX – nachalo XX v.* Moskva, 1979.
- Streikus 2003 – Arūnas Streikus. Apie antikrikščioniškus sovietinių švenčių ir apeigų tikslus. *Naujasis Židinys-Aidai* 10, 51–57.
- Šaknys 2001 – Žilvytis Šaknys. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius: „Diemedžio“ leidykla.
- Zeleninas 1937 – Dmitrii Konstantinovich Zelenin. *Totemi – derevja v skazaniiach i obriadach Evropeiskich narodov*. Izd-vo Akademij Nauk SSSR.
- Zinkevičius 2008 – Zigmas Zinkevičius. *Mažosios Lietuvos indėlis į Lietuvos kultūrą*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Пропп 1963 – Владимир Яковлевич Пропп. *Русские аграрные праздники*. Ленинград (Vladimir Iakovlevich Propp. *Russkie agrarnye prazdniki*. Leningrad).

Kristina Blockytė-Naujokė

PENTECOST IN LITHUANIA MINOR: FROM THE FIRST WRITTEN REFERENCES TO THIS DAY

Summary

The traditions and customs of the feast of Pentecost as it is celebrated by the Lietuvininkai have not so far been widely investigated by researchers in the field of culture. Highlighting various historic and social dimensions, the research is complemented by authentic material collected from the inhabitants of Lithuania Minor. It aims to show the common developmental stages of the feast of Whitsun held in Lithuania Minor, and modern transformations of the customs and traditions.

Even though the first written references of the feast in question are only fragmentary, and there is a conspicuous lack of information about the customs and traditions of Pentecost celebrated in the 18th century, it is rational to expound on the current topic by dividing it into three chronological stages, each reflecting different phases in the development of the feast of Pentecost in Lithuania Minor: the archaic model (dating back to the 16th century), the celebration model of the 20th century, and the modern celebration model (from 1990 to this day). An analysis of old written sources reveals that the archaic model of the feast of Pentecost in Lithuania Minor displayed the following elements: *sambariai* (a get-together with a big meal and a ritual drink), playing on a swing, making wreaths for animals, and decorating homes. Nonetheless, the change in the economic, social and cultural conditions at the end of the 19th and the beginning of the 20th century led to a shift in the world-view of the Lietuvininkai, which also determined changes in the modes of the celebration itself. Consequently, the entertainment factor of the feast having attained the central role, the rituals of Pentecost in Lithuania Minor lost their solemn significance.

The first half of the 20th century saw a decline in some ritual functions, which were replaced by new ones, so a gradual uniformity of traditions took place. The unacceptable form of traditions tends to get individualised, interpreted, modified, and adapted to the needs and preferences of the community, diminishing the uniqueness of the local celebrations as a result. On the basis of field research and material provided by informants, it can be stated that every Lietuvininkai family celebrated Pentecost in its own way. Some informants considered the feast to be very important, while others do not even remember it. Regardless of this, most, in particular elderly inhabitants of the region, remember vividly the main

element of Pentecost, which was the decoration of homes with birch branches, and have preserved the tradition to this day.

In the context of the modern model of the feast of Pentecost, the archaic custom of collecting shepherds' treats has entirely lost its significance. There are only a few remaining elements of the Pentecost celebration testifying to the tradition of collective cattle grazing that have been preserved since the beginning of the 20th century, as they are considered to be a form of continuity of tradition and demonstrative elements for children and youth, which are usually revived by the centres of ethnic culture in the region. A few examples of such surviving elements are decorating the farmstead buildings with birch branches, wreathing animals in agricultural companies, making scrambled eggs, and organising youth gatherings. These processes, in turn, are closely related to the cultural micro-environment of the region, and even separate locations.